

## תפילות לגשם - במקרא

### בראשית רבה פרשה יג – ואדם אין

"כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ" - מזכיר שם מלא על עולם מלא. א"ר חלפאי: כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים.<sup>1</sup> אמר ר' שמעון בר יוחאי: שלושה דברים שקולים זה בזה, ואלו הם: ארץ, אדם ומטר ... שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ ואם אין שניהם אין אדם ... "ואדם אין לעבוד את האדמה" - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלוהו וכחוני המעגל.<sup>2</sup>

### בראשית פרקים ז-ח - המבול

"וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֵה וַיַּעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיִּשְׁכַּח הַמַּיִם"<sup>3</sup>.

### בראשית יב, כו, מב – האם התפללו האבות לגשם?

וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרָיִמָה לְגֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ: (בראשית יב י)  
וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְכָּד הָרַעַב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיַמֵּי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: (בראשית כו א).

וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו ... רְדוּ שָׁמָּה וְשָׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת: (שם מב א-ב).<sup>4</sup>

### פרשה שנייה של קריאת שמע והפסוקים הקודמים לה - דברים יא י-כא

כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יִצְאָתָם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיָּתָ בְּרִגְלֶךָ כְּגֹן הַיַּרְק: וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבִקְעֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מַיִם: אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֶתָּה תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׂנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה:<sup>5</sup>

<sup>1</sup> בבריאת העולם מוזכר שם מלא: ה' אלהים - שם הויה ושם אדנות, ככתוב בראש פרק ב: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים". כך גם בעת שיורד המטר: "כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ". כבר הארכנו לזכור בגדולת ירידת גשמים בדברינו [גדולה ירידת גשמים](#) ביום בו שואלים טל ומטר (ז' בחשון). וכאן נשאל: אם ירידת גשמים כמוה כבריאת העולם והיא חלק ממנה, מדוע באמת לא המטיר ה' אלהים מטר מיד לאחר בריאת העולם?

<sup>2</sup> תשובת המקרא היא פשוטה: "ואדם אין לעבוד את האדמה". אבל המדרש דורש: אין בני אדם שיתפללו על הגשם. שלושה דברים שקולים ושלושים זה בזה, אומר ר' שמעון בר יוחאי: ארץ, אדם ומטר. הארץ משתוקקת למטר וזה מצדו משתוקק לתפילת האדם. אם אין ארץ ומטר אין אדם. ואם אין אדם שיתפלל, אין מטר להמטיר על הארץ. ראה גם בראשית רבה יג ט: "מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן ... שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה, זהו שכתוב: (איוב ה) לשום שפלים למרום". ואנו נתחקה הפעם אחרי תפילות גשם במקרא וכבר זכינו גם להשלים את הדף [תפילות גשם במדרש](#).

<sup>3</sup> האם המבול יכול להיחשב למקור הראשון במקרא לתפילות לגשם? מסיפור חוני המעגל ("התחילו לירד בזעף ... אמר לפניו: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה") ומתפילתו של כהן הגדול ביום הכיפורים ("ועל אנשי השרון היה אומר: יהי רצון מלפניך ... שלא יעשו בתיים קבריהם"), אנו למדים שריבוי גשם אינו טוב; וכשם שמתפללים על הגשם שירד, כך מתפללים על רוב גשם שלא יקלקל. אם כך, אז אולי המתפלל הראשון על הגשם, במקרא, הוא נח. ראה מדרש תנחומא פרשת נח סימן יא: "כשהיה נח בתיבה היה מתפלל תמיד: הוציאה ממסגרי נפשי (תהלים קמב ח), שנאמר: על זאת יתפלל כל חסיד אֵלֶיךָ לְעֵת מִצָּא רַק לְשֹׁטֵף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יִגְיעוּ (תהלים לב ו)". אך במחשבה שנייה, נראה שהמבול הוא מאורע חריג ואיננו שייך לתפילות לגשמים ובאמת, להלכה בימינו, אפשר שאין מתפללים על ריבוי גשמים. ראה משנה תענית פרק ג משנה ח: "על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים". ובגמרא תענית כג א: "אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה". אך לעומת זאת ראה שם: "שאלו את רבי אליעזר: עד היכן גשמים יורדין ויתפללו שלא ירדו? - אמר להם: כדי שיעמוד אדם בקרן אפל, וישכשך רגליו במים". ועד כאן מבול דברינו בענייני זה. ולהלכה, ראה רמב"ם הלכות תעניות פרק ב הלכה טו.

<sup>4</sup> כל אחד משלושת האבות התנסה ברעב ולא מצאנו שהאבות מתפללים על גשם (מצינו שהאבות מתפללים על דברים אחרים כגון: אברהם על סדום, יצחק על עקרות רבקה, יעקב לפני המפגש עם עשו ועוד). אבל מצאנו שהם נוקטים בפעולות מעשיות: אברהם מהגר למצרים עד יעבור זעם, יצחק אינו עוזב את הארץ בשעת עצירת גשמים, במצוות ה' אליו: גור בארץ הזאת, והוא מהגר בתוך ארץ ישראל לאזור פלשתים, חבל גרר. שם הוא חופר בארות, מוצא מים, גם בשנות בצורת, והופך לחקלאי מצליח. ראה דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות. יעקב שולח את בניו להביא שבר ממצרים בשנות הרעב ולא שמענו שהתפלל לגשם. ראה זאת עוד מצאנו, שהמדרש משבח את אברהם על שלא קרא תיגר ולא הקפיד: "ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור, כתיב (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו ... מה כתיב באברהם? ואברכה ואגדלה שמך. כיון שיצא, קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אלא ויהי רעב בארץ" (בראשית רבה מ א-ב). אברהם עומד בניסיון ולא קורא תיגר, אבל גם לא מתפלל. מדוע? ואם כן התפלל וניסה להעביר את רוע גזירת עצירת גשמים, מדוע המקרא לא מספר לנו זאת?

<sup>5</sup> פרשה שנייה של קריאת שמע שגורה בפנינו, פעמיים בכל יום, מה עוד שאנחנו מחברים אותה עם הפרשה הראשונה, כאילו כך הרצף בתורה. בכך, אנו מאבדים אולי את ההקשר החשוב של הציפייה למטר. כדאי מאוד לקרוא במקור פסוקים מקדימים אלה ולחוש את המעבר הטבעי מהם אל הפסוקים: "והיה אם שמוע תשמעו וכו'" שהבאנו בצמוד. (יש אמנם הפסק של "סתומה" בין שתי הפרשיות, אך רצף המשך הקריאה ביניהן הוא פשוט וברור). זו טבעה של הארץ. ארץ שהקב"ה תמיד מביט בה ודורש אותה. ולכן, אם תשמעו,

וְהִיָּה אִם שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי ... וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ ... הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסִרְתֶּם וְעַבְדְתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים ... וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשְּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר: (דברים יא, יג-יז).<sup>6</sup>

### תפילת שמואל – שמואל א פרק יב

הַלּוֹא קָצִיר חֲטִים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר וַדְּעוּ וַרְאוּ כִּי רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם בְּעֵינַי ה' לְשָׂאוֹל לְכֶם מֶלֶךְ ... וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אֶל שְׁמוּאֵל הַתְּפִלָּה בְּעַד עַבְדֶּיךָ אֶל ה' אֱלֹהֶיךָ וְאֵל נְמוֹתַי כִּי יִסְפְּנוּ עַל כָּל חַטָּאתֵינוּ רָעָה לְשָׂאוֹל לָנוּ מֶלֶךְ: .<sup>7</sup>

### תפילת שלמה - מלכים א פרק ח

בְּהַעֲצֹר שְׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יִחְטְאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ וּמִחֲטָאתֶם יִשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֶם:<sup>8</sup>

### תפילת אליהו - מלכים א פרק יח<sup>9</sup>

וַיְהִי בַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֶלְיָהוּ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר ... עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי <sup>10</sup> ... וַתַּפֵּל אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל אֶת הַעֵלֶה וְאֶת הָעֵצִים ... וְאֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּתְּעֵלָה לַחֲכָה: וַיִּרְא כָּל הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ ה' הוּא הָאֱלֹהִים ה' הוּא הָאֱלֹהִים:

תהיה דרישה והבטה זו לטובה. ואם חו"ח לא תשמעו, תהיה הדרישה וההבטה לרעה. ראה דברינו [ארץ למטר השמים תשתה מים](#) בפרשת עקב.

<sup>6</sup> וכן הוא בברכה ובתוכחה שבפרשת בחוקותי ובמקומות נוספים. לכאורה כאן אין תפילה, רק מעשים. אם תלכו בחוקותי ואם תשמרו את מצוות התורה יהיה גשם ואם לאו – לא יהיה גשם. לא בתפילה תלוי הדבר, אלא במצוות ומעשים טובים: בין אדם למקום ובין אדם לחבירו. וכבר הרחיבו על כך חכמים **בתפילות לגשם במדרש** – הדף אשר משלים דף זה. ראה שם למשל תפילתו של פִּנְטִיקָה מקיז הדם, המדרש בויקרא רבה לד יד על ר' תנחומא ואותו האיש שנותן מעות לגרושתו, ועוד.

<sup>7</sup> האם אפשר לכלול את תפילת שמואל זו כחלק מתפילות על הגשם? לכאורה לא. כאן זה עניין אחר לגמרי. הנושא הנדון כאן הוא המלוכה והגשם המורד באמצע הקיץ משמש אות וסימן אזהרה. אבל אפשר שהדברים מורכבים קצת יותר. ראה דברים רבה פרשה י סימן ב: "ברא הקב"ה את החורף שיהא חורף ואת הקיץ שיהא קיץ. בא אליהו ועשה את החורף קיץ, שכן כתוב: חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי; בא שמואל ועשה את הקיץ חורף, שכן כתוב: הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר". עצירת הגשם בחורף, כמוה כירידתו באמצע הקיץ, שתיהן הן שינוי בסדרי הטבע (אשר נגרם כתוצאה משינוי בסדרי החיים, התורה והמצוות). מבחינה זו תפילה לירידת גשמים בחורף כמוה כתפילה להפסקתם בקיץ. מה גם שכפי שראינו לעיל (הערה 3), במקרים רבים התפללו גם בחורף על ריבוי גשמים. אם נאמר שאליהו התפלל על הגשם שיבוא (ראה להלן), אזי גם שמואל מתפלל על הגשם שיסתלק, למרות שהוא זה שגרם לו שיבוא (כשם שאליהו גרם לו שיעצור). אנו גם יודעים שתקופת ספירת העומר הוא עונה חקלאית מסוכנת בה מתפללים מצד אחד על שרב וגם על גשמי קיץ מאוחרים שלא יפגעו בתבואות. ראה ויקרא רבה כח ב ודברינו [בין פסח לעצרת, בין צינה לשרב עם תום הגשמים ותחילת השרבים](#) בפרשת אחרי מות.

<sup>8</sup> רש"י מקשר את דברי שלמה אלה לדברי משה בתורה: "בהיעצר השמים - כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר" (רש"י זה נמצא במקבילה בדברי הימים ב ו כו), וכפי שראינו, משה אינו מבקש תפילה, רק קיום מצוות ומעשים טובים. ראה גם פירוש רד"ק: "בהיעצר שמים - כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר". באופן דומה פירש גם רלב"ג שם. אבל בהמשך הפסוק כתוב בפירוש עניין התפילה: "והתפללו אל המקום הזה". אפשר כמובן לומר שדברי שלמה אינם סותרים את דברי משה: מתוך שתתפללו, תכירו במעשיכם הרעים, תרבו במעשים טובים ותשובו אל ה'. אבל בכל מקרה, יש כאן חידוש ותוספת של שלמה לדברי התורה כאשר הוא מדגיש את עניין התפילה. זאת, כחלק מתפילתו הגדולה של שלמה בעת חנוכת בית המקדש. אגב, פסוק זה מוזכר גם בהשגות רמב"ן למצווה החמישית בספר המצוות לרמב"ם, במחלוקת הידועה ביניהם האם תפילה היא מצווה מהתורה (שיטת הרמב"ם) או מדרבנן (שיטת רמב"ן). ואלה דבריו של רמב"ן בהשגותיו: "אלא ודאי כל עניין התפילה אינו חובה כלל אבל הוא ממידות חסד הבורא יתברך עלינו ששומע ועונה בכל קראינו אליו ... ומה שדרשו בספרי (עקב) ולעבדו זה התלמוד ד"א זו תפילה, אסמכתא היא ... והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבוא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה והוא הענין שבאר שלמה ע"ה כמו שכתוב (מ"א ח דה"ב ו) בהיעצר השמים ולא יהיה מטר וכו' ". ראה דבריו שם במלואם. אם כך, אפשר שלשלמה שמורה זכות הראשונים לתפילה על הגשם, לפחות במובן הפשוט שאנחנו משתמשים בו: תפילה שירד גשם.

<sup>9</sup> ראה פרק יז לפניו שאליהו הוא שעוצר את המטר: "וַיֹּאמֶר אֵלֵיהוּ הַתְּשִׁבִי מִתְּשִׁבִי גִלְעָד אֶל אַחָב חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לֹא יִהְיֶה דְבָרִי". זאת, עפ"י המדרש (סנהדרין ק"ג ע"א) בעקבות פירוש חז"ל בית האלי (מלכים א סוף פרק טז) אשר שכל את שני בניו בעת שבנה את יריחו בניגוד להשבעתו של יהושע (יהושע ו כו) ובאו אליהו ואחאב לנחמו. אחאב מתגרה שם באליהו ולועג לטענתו שבניו של חיאל מתו משום שעבר על ציוויו של יהושע. בעקבות התגרות זו גוזר אליהו, על דעת עצמו, בצורת על הארץ. ראה דברינו [אליהו בהר הכרמל – הסיפור שלפני](#), בפרשת כי תשא.

<sup>10</sup> בפשטות, כאן מתפלל אליהו על ירידת האש. אבל רד"ק מביא את תרגום יונתן: "ויונתן תרגם: קבל צלותי ה' באשתא קבל צלותי ה' במיטרא, כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום". לפי זה כשאנו אומרים בסליחות עננו כשענית לאליהו בהר הכרמל, לאיזו בקשה של אליהו אנחנו מכוונים? לזו של ירידת האש? (כך נראה בפשטות), או שמא גם על זו של הורדת הגשם לאחר שלוש שנות בצורת? ובפיוטי הושענות אנו מזכירים את אליהו "באשר ובמים".

... ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם ... ואלהיו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וגשם פגיו בין ברפיו<sup>11</sup> ... ויהי בשבעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסור נרד ולא יעצרכה הגשם:<sup>12</sup>

### ירמיהו פרק יד – על הבצורת

אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצורת: אבלה יהודה ושעריה אמללו קדרו לארץ וצונחת ירושלים עלתה: ואדריהם שלחו צעיריהם למים באו על גבים לא מצאו מים ... בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אפרים חפו ראשם: כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא: ופראים עמדו על שפים שאפו רוח פתנים פלו יענייהם כי אין עשב: אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כי רבו משובתינו לך חטאנו: מקוה ישאל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון: למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו:<sup>13</sup>

### יואל פרק ב – גשם לאחר מכת הארבה

"תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה: אספו עם קדשו קהל ... יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה ... ויאמרו חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים ... ויקנא ה' לארצו ויחמל על עמו ... אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל ה' לעשות: כי עץ נשא פרו ואתה ונפן נתנו חילם ... כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר".<sup>14</sup>

### תהלים פרק סה – תפילת הודיה על הגשם

"שמע תפלה עדיך כל בשר נבאו: דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תכפרם ... פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כי כן תכניה: תלקיח רוח נחת גדודיה ברביבים תמנגנה צמחה תברך: עטרות שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ... לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו".<sup>15</sup>

<sup>11</sup> יש הרואים בפסוק זה את תפילת הגשם של אליהו. ראה רש"י על הפסוק: "ויגהר ארצה - וגחין לארעה להתפלל על הגשמים". וכן פירש רד"ק שם: "שהתנפל לפני ה' על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם ... אחר שאמר ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח"כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחילתו עד שידע אם יש סימן מטר". כך גם משמע מפשט הפסוקים: "ענני" - על ירדת האש, "ויגהר ארצה" - על ירדת הגשם. "ולמה שם פניו בין ברכיו? אמר לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אין לנו זכות הבט לברית מילה" (ויקרא רבה לא ד) - זהו אליהו מלאך הברית. ראה עוד בבתי מדרשות חלק ב: "ומנין ששאלת ברכת השנים קרויה תפילה? שנאמר: ... ואלהיו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה". על פי כל אלה, אליהו הוא מקור מרכזי במקרא ואולי הראשון למי שהתפלל על הגשם. ובהקשר זה רק נזכיר שתי נקודות חשובות: האחת, אליהו הוא שגור מדעת עצמו על עצירת הגשמים כפי שהבאנו בתמצית בהערה 9 לעיל, כך שבדומה לשמואל, הוא מתפלל על גזירה שהוא עצמו גזר. והשנייה, על עצירת הגשם והמטר נענה אליהו, בקנאתו לה, אבל על הטל לא נענה (ראה תענית ג ע"ב). גם התורה מדברת על עצירת גשמים, לא על עצירת טל שחכמינו הרגישו בחכמת התורה והמדע (תורת האקלים) שהייתה להם שטל לעולם יש בארץ ישראל.

<sup>12</sup> לא מיד נענה אליהו לתפלתו על הגשם, רק בפעם השביעית: "ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פעמים". למרות שכל ההתכנסות בכרמל הייתה בעקבות הודעתו של הקב"ה לאליהו: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה", על האש נענה מיד ואילו על הגשם רק בפעם השביעית. ראה ספרו של **הרב אלחנן סמט: פרקי אליהו (מכון מעלות, ירושלים תשס"ג)**, בפרט הפרק: מדוע לא נענתה תפלתו של אליהו מיד? שמציע שעיקבו זה בירידת הגשם שהובטח היה שיעור ולקח לאליהו שמיהר לגזור בצורת על עם ישראל. ראו בגמרא סנהדרין ק"ג ע"א גמרא (תענית ב ע"א) על שלושה המפתחות שהם בידו של הקב"ה ולא נמסרו לשליח ודברי התוכחה הקשים לאליהו: אתה מבקש להחיות את בן האישה הצרפתיית שנתנה לך אכסניה, החייה תחילה את עם ישראל כולו שגזרת עליו בצורת. וגם על כך הרחבנו בדף **תפילות לגשם במדרש**.

<sup>13</sup> למרות שבהמשך הפסוקים שם נאמרים דברים קשים מאד: "ויאמר ה' אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה: כי יצמו איני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה איני רצם ...", ונראה מהם כאילו תפלתו של ירמיהו לא נענתה ואינה רצויה, משמשים פסוקים אלה של ירמיהו לתפילה במנחה של תעניות ציבור. ראה מסכת סוטה דף לט עמוד ב: "במנחתא דתעניתא מאי אמרי? אמר רב אחא בר יעקב: (ירמיהו יד) אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך, מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וגו', למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע וגו'".

<sup>14</sup> פרק זה ביואל יכול להיחשב אף הוא "תפילת גשם". אמנם מדובר שם על מכת הארבה, אבל הרי זה בכלל אותם דברים שעליהם גוזרים תענית ציבור (מסכת תענית פרק ג משנה ה). ואין לך רווחה גדולה מגשם שבא לאחר מכת ארבה. עכ"פ הגמרא בתענית לומדת מפסוקים אלה שביואל מספר הלכות הקשורות בתענית ציבור (על הגשמים), למשל, איסור מלאכה בתענית. ובאגדה, דורשים פסוקים אלה על כך שהיורה והמלקוש משלימים זה את זה וביחד מקיימים עונת גשמים ברוכה: "מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה וכן הוא אומר: (ויאל ב כג) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה" (ספרי דברים פיסקא מב). עוד על הבצורת בימי יואל הנביא, ראה גמרא תענית ה ע"א דברינו **רביעות היורה** בטל ומטר וכן **אחד בניסן** בשבת החודש.

<sup>15</sup> ראה דברי סיכום לפרק זה בפירוש דעת מקרא (עמוס חכם): "לפי לשון המזמור מסתבר שמעיקרו נאמר בבית המקדש כתפילת הודיה על גשמי ברכה ושנת פרוין ושובע. יש משערים, שהמזמור נועד להיאמר בחג הסוכות בו מתפללים על המים ... אבל מסתבר שהמזמור נועד מעיקרו להיאמר בשעת הודיה על גשמי ברכה שירדו לאחר בצורת". וראה שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז סימן יא: "אני לדודי ועלי תשוקתו ... אין שוקן של ישראל אלא באביהם שבשמים, שנאמר: אני לדודי ועלי תשוקתו ... ר' יהושע בשם ר' אחא: אין שוקן של גשמים אלא בארץ, שנאמר (תהלים ס"ה) פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה".

### תהלים פרק פד – תפילת עולי הרגל

"מה יִדְיֹדוֹת מְשֻׁפְנוֹתֶיךָ ה' צְבָאוֹת : נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה' לְבִי וּבְשָׁרֵי יִרְנְנוּ אֶל אֵל חַי ... אֲשָׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלֹדוּ סָלָה ... לְבָרֵי בְעַמְּק הַבְּכָא מֵעַן יִשְׁתִּיחֶהוּ גַם בְּרִכּוֹת יַעֲטָה מוֹרָה".<sup>16</sup>

#### חג שמח וחורף טוב מחלקי המים

**מים אחרונים 1:** ראה תענית פרק ב משנה ד, נוסח תפילת "מי שענה", שש הברכות שהיו מוסיפים לתפילת שמונה עשרה של תענית ציבור (תפילת 24 ובימינו 25). ושם מוזכר בכל ברכה אירוע של אבותינו שהתפללו ונענו, אבל כפי שהערנו לעיל, לא על הגשם התפללו. מכל המקורות שהבאנו לתפילות גשם במקרא, מוזכרים שם תפילתם של שמואל, אליהו ושלמה שהם העיקר.

**מים אחרונים 2:** בהקשר עם תפילת עולי הרגל שראינו במקור האחרון תהלים פרק פד ופירוש דעת מקרא שם, נראה להעיר שיש כאן סגירת מעגל יפה בין בני ארץ ישראל ובני חוץ לארץ, בין תושבי אזור יהודה הקרובים לירושלים ותושבי מישור החוף, הגליל, הגולן ושאר עולי רגל הטורחים לעלות לירושלים ממרחקים. העיכוב של 15 יום בין הזכרת גבורות הגשם ("מוריד הגשם) בשמיני עצרת ובין השאלה על הגשמים ("ותן טל ומטר") שסיבתו היא "כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת" (מסכת תענית פרק א משנה ג), אינו אלא השבת גמול הטוב לאותם "עוברי בעמק הבכא" שבדרך עלייתם לרגל לירושלים שמו לב לצחיחות הארץ ושקיקתה לגשם. אם הם שבאו מרחוק התפללו בדרכם לירושלים על הגשם, תושבי ירושלים וכולם ישתהו מעט בשאלת הגשמים, עד שהללו ישובו בשלום לבתיהם.

<sup>16</sup> ראה שוב פירוש דעת מקרא שמקשר גם כאן בין העליה לרגל ותפילתם של העולים ובין ירידת גשמים. עולי הרגל, בפרט בחג הסוכות, בסוף הקיץ, עוברים בעמק הבכא, העמקים החרבים והיבשים, בדרכם לירושלים ומייחלים לגשם הראשון שיבוא וישוקק את הארץ: "גשם המורה (היורה) יעטה (יכסה), כלומר: ימלא את הברכות מים ... גשם המורה יתן ברכה לארץ ... והיא תפילתם של העולים לבית המקדש שבדרכם היו אומרים דברי תחנונים ומתפללים על גשמי ברכה". היינו, לא מדובר בתפילה של תענית על עצירת גשמים, כי אם בתפילה של תקווה לשנה ברוכה, כמו תפילת הגשם שאנו אומרים בשמיני עצרת. ושנוכה לשנת ברכה.